

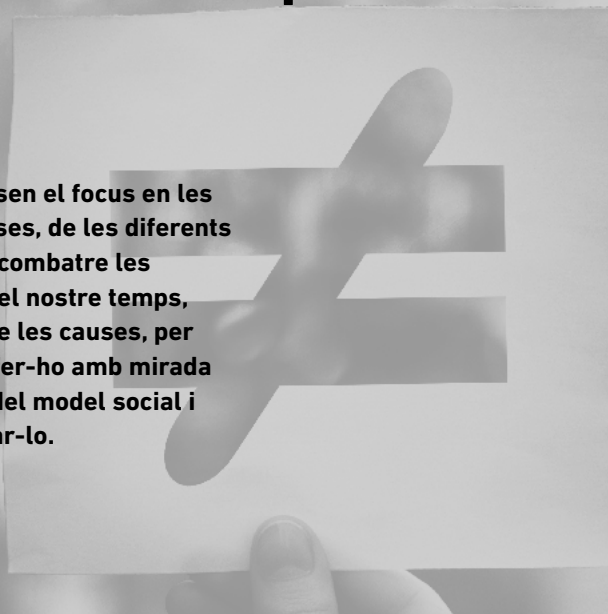

connexions

Reduir les desigualtats: algunes propostes disruptives

vista prèvia >

Les polítiques públiques sovint posen el focus en les conseqüències, però no en les causes, de les diferents problemàtiques socials. De cara a combatre les desigualtats, un dels grans mals del nostre temps, convé aixecar la vista i analitzar-ne les causes, per tal que el combat sigui eficaç. Cal fer-ho amb mirada àmplia, disposats anar més enllà del model social i econòmic actual, per tal de capgirar-lo.

Albert Sales

Investigador de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona

@albertsc79

Després de la crisi financera de 2008, van haver de passar uns quants anys abans no es comencés a parlar de recuperació econòmica. Els estats europeus van trigar entre sis i nou anys en recuperar el Producte Interior Brut (PIB) per càpita previ al crac. Quan finalment el PIB tornà a créixer i es materialitzaren els esperats «brots verds», l'optimisme dels inversors i del món dels negocis contrastava amb la situació de pobresa a què havien quedat ancorats els sectors de població amb menor nivell de renda.

Segons l'Informe FOESSA de 2019, publicació de referència en l'anàlisi de la pobresa, el nombre de persones en situació d'exclusió social a l'Estat espanyol era en aquell moment de 8,5 milions, 1,2 milions de persones més que al 2007. Els autors de l'informe alertaven ja al 2019 que un terç de la societat espanyola es trobava en una situació crònica d'inseguretat econòmica i que la seva resiliència davant una nova crisi era mínima.¹

1 FOESSA, VII Informe sobre Exclusión y Desarrollo Social en España.

Després de la crisi de 2018, el PIB tornà a créixer a Catalunya a partir de 2014, però indicadors com ara la taxa de pobresa o el nombre de llars en situació de privació material ja no han tornat a les xifres prèvies a la crisi financera. Dotze anys i 130.000 desnonaments després, els problemes per pagar l'habitatge, per fer front a despeses i imprevistes o per arribar a final de mes —gastar el mateix o menys del que s'ingressa sense consumir estalvis o endeutar-se— afecten una quarta part de la població catalana.²

I amb aquesta dissociació entre indicadors i situació social, arriba la pandèmia de la Covid-19, una nova crisi que no està tenint el mateix impacte en tota la societat. Els eslògans de les primeres setmanes de pandèmia, que donaven a entendre que el virus no entén de nivell de renda i que ens en sortiríem juntes i junts, van donar pas a la constatació que diferents grups de població presentaven taxes de contagi molt desiguals. L'exposició al virus de la Covid-19 depèn de factors com

2 IDESCAT, «Enquesta de Condicions de Vida de Catalunya».

ara la mida de les llars, la quantitat de persones que comparteixen habitatge, la qualitat dels espais o la possibilitat de mantenir condicions de distanciament. Als factors relacionats amb les condicions habitacionals s'hi sumen les opcions de treballar a distància, de canviar rutines laborals o de prescindir de transports públics massificats.

La crisi sanitària, doncs, sí que hi entén de desigualtats socioeconòmiques. Els ingressos de les llars més empobrides depenen de prestacions no contributives, d'ajudes dels serveis socials i, sobretot, d'activitats econòmiques inestables i precàries, sovint irregulars. Les conseqüències de la crisi sanitària de la Covid-19 sobre la població amb menor renda van ser immediates. L'aturada de l'activitat de sectors com l'hostaleria, el turisme o el servei domèstic, va fer evident la pobresa en forma de cues per obtenir aliments en qüestió de pocs dies. Per ràpida o àgil que sigui la recuperació econòmica post-Covid-19, les conseqüències sobre la població amb rendes baixes que ocupa posicions més insegures en el mercat laboral seran molt visibles.

Problematitzem la pobresa però no la desigualtat, quan la primera és conseqüència d'una institucionalitat i d'unes polítiques que afavoreixen l'acumulació de la riquesa

Segons l'enquesta financera de les famílies del 2017, la riquesa neta del 25% de les llars espanyoles més pobres era negativa en 200 euros, quan el 2011 era positiva en 13.000 euros.³ La sacsejada de la pandèmia arriba després d'una dècada de reducció de la capacitat d'estalvi de les famílies i de grans esforços de les economies domèstiques per sostenir l'habitatge i d'altres necessitats fonamentals, i portarà una onada d'empobriment que ja s'està deixant entreveure en l'increment de l'activitat dels serveis socials i de les entitats d'acció social.

Els mitjans de comunicació s'han fet ressò de les primeres conseqüències de la crisi social desencadenada per la pandèmia retratant les dificultats de les llars més empobrides per cobrir necessitats fonamentals com l'alimentació. Reportatges i fotografies s'han centrat en el que han anomenat les «cues de la fam» a les portes dels centres de distribució d'aliments. S'estén la preocupació pel previsible increment del nombre de llars en situació de pobresa, per les enormes dificultats per pagar

l'habitatge a les que s'enfronta un nombre encara indeterminat de famílies i pel creixement de l'atur quan molts Expedients de Regulació Temporal d'Ocupació (ERTO) es converteixin en Expedients de Regulació d'Ocupació (ERO).

Però correm el risc que la pobresa centri els debats al voltant de les polítiques socials. Amb pandèmia o sense, la pobresa i les seves manifestacions més extremes, com passar fam o viure al carrer, no estan causades perquè no hi hagi recursos. Les nostres societats generen riquesa suficient com per satisfer folgadamente les necessitats de tota la població mundial. El 30% dels aliments que es produeixen a Europa acaben a l'abocador perquè es fan malbé al llarg de la cadena de distribució, perquè no tenen l'aspecte esperat per lluir a les estanteries dels supermercats, o perquè es destrueixen abans de ser comercialitzats perquè han perdut valor en uns mercats sotmesos a constants alts i baixos especulatius. Xifres desorbitades d'habitatges buits o infrautilitzats conviuen amb milers de desnonaments diaris i amb un augment sense treva del nombre de

persones sense llar a les ciutats més riques del planeta.

En general, les desigualtats i la concentració de recursos en mans de poques persones no es troben al centre dels debats públics. Sabem que les 26 persones més riques del món acumulen la mateixa riquesa que 3.800 milions de persones,⁴ però l'objectiu de les polítiques públiques és abordar expressions concretes d'aquestes desigualtats com ara la pobresa, la precarietat, l'exclusió de l'habitatge o l'atur. Problematitzem la pobresa però no la desigualtat, quan la primera és conseqüència d'una institucionalitat i d'unes polítiques que afavoreixen l'acumulació de la riquesa. L'egoisme fa possible la normalització d'aquest creixement de les desigualtats, de la convivència de l'opulència més extrema que el món ha viscut mai amb formes de misèria que afecten a centenars de milions de persones.

Deia Zygmunt Bauman (1925-2017) que el neoliberalisme ens obliga a cercar solucions biogràfiques a

3 BELZUNEGUI; VALLS, *Diagnosi Social de Catalunya 2018: L'estat de la pobresa*.

4 OXFAM, *¿Bienestar público o beneficio privado?*

En major o menor mesura, la generositat dels sistemes de protecció social europeus depèn del vincle de les persones amb el mercat laboral

contradiccions sistèmiques.⁵ L'extensió de la precarietat, les inseguretats que ens generen els mercats de l'habitatge o el laboral, ens porten a cercar sortides individuals: acumular, capitalitzar, assegurar. Però cada cop menys persones tenen a l'abast aquestes solucions biogràfiques en forma de propietats immobiliàries, plans de pensions o assegurances privades.

A continuació es plantegen quatre propostes polítiques que tenen com a objectiu reduir la precarietat posant la desigualtat en el centre del debat. Tenen, com a mínim, dos aspectes en comú: ens obliguen a preguntar-nos si tenim dret a una vida digna amb independència de la nostra relació amb el mercat laboral, i comporten una redistribució de la riquesa limitant-ne l'acumulació.

La Renda Bàsica Universal

La pandèmia va donar un nou impuls a l'interès per les polítiques de garantia de rendes. I enmig d'un

important batibull terminològic, recentment hem sentit a parlar de la Renda Bàsica Universal (RBU) amb una inèdita freqüència. Les definicions d'aquesta proposta de política pública presenten certes variants, però segons la Xarxa Renda Bàsica seria un ingrés que rebria cada ciutadana i ciutadà amb independència de la seva relació amb el mercat de treball, del seu patrimoni, de les seves rendes o de la configuració del seu nucli de convivència.⁶

La RBU es diferencia, doncs, d'altres polítiques de garantia de rendes per la incondicionalitat i per la universalitat. Actualment, en major o menor mesura, la generositat dels sistemes de protecció social europeus depèn del vincle de les persones amb el mercat laboral. Les quanties de subsidis d'atur o de pensions de jubilació depenen de les contribucions realitzades prèviament a la seguretat social o de les rendes del treball percebudes durant les etapes d'activitat laboral. Quan la relació amb el mercat de treball ha estat

breu, inestable o inexistent, entren en joc els sistemes de garantia de rendes, concebuts com transferències dirigides a llars sense recursos.

Els actuals sistemes de protecció social reforcen el rol estructurador de les desigualtats socioeconòmiques del mercat laboral. Ideològicament, la diferent participació en la creació de riquesa es justifica a partir de conceptes com ara l'esforç, el talent o el mèrit. Però, la tendència a la concentració dels ingressos i de la riquesa que es constata als estats occidentals a partir de la dècada de 1970, la descomposició dels mercats laborals fordistes i el creixement de l'atur i del treball precari,⁷ ja fa dècades que posen en qüestió que el dret a una vida digna hagi d'estar vinculat a la participació en les relacions laborals.

La defensa de la RBU situa les desigualtats socioeconòmiques en l'agenda de transformació de les polítiques públiques, ja que garantir uns ingressos sense condicions a tota la ciutadania requereix profundes reformes fiscals. El debat no

5 BAUMAN, *La globalización: consecuencias humanas*.

6 ARCARONS; RAVENTÓS; TORRENS, *Renta básica incondicional: una propuesta de financiación racional y justa*.

7 PIKETTY, *El Capital al siglo XXI*.

Si l'objectiu real fos la protecció social s'hauria d'avançar cap a sistemes de protecció social no productivistes desvinculats de les posicions de les persones al mercat laboral

seria sota quins llindars de renda una persona —o una llar— té dret a una prestació i quines condicions ha de complir per gaudir-la, sinó com fer possible una recaptació tributària suficient perquè tota la ciutadania rebi uns recursos mínims per viure. O el que és el mateix: com construir una garantia de rendes universal i incondicional emmarcada en una política fiscal redistributiva.

Constatat que el creixement i la creació d'ocupació no redueixen les desigualtats, la funció social de les prestacions condicionades a la cerca activa de feina, el que s'ha vingut a anomenar «workfare»,⁸ actuen com a mecanismes de submissió al treball precari dels sectors empobrits de la població. Si l'objectiu real fos la protecció social s'hauria d'avançar cap a sistemes de protecció social no productivistes desvinculats de les posicions de les persones al mercat laboral.⁹ A mesura que es constata que el mèrit i l'esforç poc tenen a veure amb els ingressos i el patrimoni, la justícia social no pot

descansar sobre el treball assalariat. I encara menys quan un dels principals determinats de la desigualtat és l'herència.¹⁰

Herència universal

L'evidència empírica apunta que el pes de les herències en el desenvolupament de la vida de les persones ha crescut a les societats occidentals al llarg de les últimes quatre dècades. A la seva obra *El Capital al Segle XXI*, Thomas Piketty (1971) analitza els fluxos d'herències i la seva importància en l'acumulació de riquesa, i conclou que el capital heretat creix més ràpid que la producció o els ingressos de les llars. En conseqüència, el punt de partida a la vida de les persones va adquirint importància per definir les seves oportunitats.

Aquesta anàlisi refuta la idea —cada cop més en qüestió— que les diferències d'ingressos i de patrimoni es justifiquen per mèrits o esforç individuals en el mercat laboral o en l'economia productiva. La major part de

les persones riques ho són per haver nascut en una família rica. I l'avanç del capitalisme financer ofereix cada cop rendiments més elevats a les grans fortunes que són administrades per especialistes que disposen d'informació privilegiada respecte a la resta d'agents econòmics.

Davant d'aquesta crisi del mite de la igualtat d'oportunitats, fa anys que es debat al voltant de la proposta d'una herència ciutadana,¹¹ proposta que darrerament ha recollit i popularitzat Piketty.¹² La proposta consistiria en el fet que totes les ciutadanes i ciutadans rebessin l'equivalent al 60% del patrimoni mitjà del seu país en l'arribar als 25 anys, equivalent a uns 120.000 euros en els països europeus. El pagament es faria d'una sola vegada i es finançaria amb els impostos sobre la transmissió de béns i sobre les herències. D'aquesta manera s'igualarien les desigualtats generades pel traspàs de les fortunes personals de generació en generació.

8 WACQUANT, *Castigar a los pobres: El gobierno neoliberal de la inseguridad social*.

9 OFFE, «Basic income and the labor contract».

10 RENDUELES, *Contra la igualdad de oportunidades. Un panfleto igualitarista*.

11 ACKERMAN; ALSTOTT, «Your stake in America».

12 PIKETTY, *Capital e Ideologia*.

La conseqüència de la dinàmica dels mercats de propietat i de lloguer és que porta les llars de rendes baixes a fer un esforç econòmic gairebé impossible per sostenir l'habitatge

Garantir el dret a l'habitatge

Després de la dècada de 2010 en la qual s'ha cronificat la crisi habitacional, l'accés a un habitatge estable s'ha convertit en un factor determinant en la definició de les oportunitats vitals dels joves. Arreu d'Europa, els preus dels habitatges s'han convertit en un problema per als sectors de rendes baixes de les ciutats. A Catalunya, entre 2015 i 2019, el preu mitjà del lloguer va augmentar de 572 euros al mes a 735 i el preu de compra va passar de 1.782 a 2.193 euros per metre quadrat. L'augment va ser molt més acusat a les zones urbanes.¹³

Disposar d'estalvis per accedir als recursos financers que fan possible l'adquisició d'un immoble marca la diferència. Rebre un habitatge —o més d'un— per herència, s'ha convertit en una somiada via d'estabilització residencial per a qui desitja i pot permetre's fugir d'un mercat de lloguer en el que les inquilines i els inquilins es troben desprotegits davant finalitzacions de contracte i pujades de preus. La conseqüència

d'aquesta dinàmica dels mercats de propietat i de lloguer és que porta a les llars de rendes baixes a fer un esforç econòmic gairebé impossible per sostenir l'habitatge.

A l'Estat espanyol, aquesta situació ha estat afavorida per unes polítiques d'habitatge que en el passat es van centrar en incentivar la construcció i que d'ençà de la crisi de 2008 s'han focalitzat en resoldre els problemes financers de la banca en lloc d'orientar-se a fer possible la vida quotidiana de les famílies.¹⁴ Una mostra d'aquestes prioritats és el marc tributari: una persona que compri un habitatge per utilitzar-lo com a primera residència ha de pagar entre un 4 i un 10% d'impost de transmissions, mentre que les Societats Anònimes Cotitzades d'Inversió Immobiliària (SOCIMI) obtenen bonificacions del 95%.

Garantir el dret a l'habitatge requereix tres línies d'actuació: disposar d'un parc d'habitatge públic; augmentar les transferències públiques cap a les famílies per pagar l'habitatge;

i controlar els preus. Una experiència exitosa en la reducció dràstica de l'exclusió residencial és la de Finlàndia. En aquest país nòrdic, un gran acord d'estat entre els partits amb representació parlamentària a finals dels anys 1980 va donar lloc a una política de creació d'habitatge públic per ús social que a hores d'ara constitueix més del 30% del parc total del país. L'acord d'estat comportava també desenvolupar mecanismes de protecció basats en prestacions perquè persones i famílies que presenten tot tipus de vulnerabilitats socials puguin conservar l'habitatge.¹⁵

«Papers per a tothom»

El maig de 2020 es van impulsar diverses iniciatives per demanar una regularització extraordinària de veïns i veïnes que vivien a l'Estat espanyol i que ho feien sense permís de residència ni permís de treball. La campanya «#RegularizaciónYa» va unir 900 organitzacions de tot l'Estat en la reivindicació d'una regularització permanent de totes les persones

13 GENERALITAT DE CATALUNYA, «Informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya».

14 TRILLA, «Política de vivienda contra la desigualdad».

15 SALES; GUIJARRO, «Finlandia: soluciones para los Sin Techo más allá del Housing First».

Els estats utilitzen les seves eines administratives per definir un règim de segregació en el que les persones migrades viuen en una constant situació d'excepcionalitat

migrades i refugiades. Aquestes entitats xifraven en 600.000 les persones en situació d'irregularitat i expressaven en una carta al govern espanyol que la pandèmia estava demostrant que moltes de les tasques imprescindibles pel sosteniment de la societat durant la Covid-19 estaven sent sostingudes per gent d'orígens diversos que es trobaven en situació d'extrema vulnerabilitat a causa de l'exclusió administrativa.

A Catalunya, la plataforma Casa Nostra Casa Vostra, es va sumar a la reivindicació amb una campanya que van titular «Perquè ningú quedi enrere: papers per a tothom». Entre les desigualtats potenciades per la pandèmia, les provocades pel sistema de control migratori es van fer molt visibles des del primer moment. L'aturada de les activitats econòmiques informals o els abusos als que es van veure sotmesos treballadors i treballadores migrants que subsistien gràcies a aquestes activitats, foren el primer símptoma del desigual impacte de la nova crisi.

Perquè la pandèmia de la Covid-19 també va contribuir a fer més visible que hi ha persones que caminen pel

carrer amb por a ser aturades per la policia, que no tenen una cobertura sanitària completa, que no poden acollir-se a un ERTO perquè treballen en una economia informal mal pagada, que no poden aspirar a cap protecció social perquè administrativament no existeixen.

El sistema de control migratori que constitueix el motor d'aquest profund eix de desigualtat és quelcom històricament nou. Els visats, els permisos, i les situacions d'irregularitat no eren, ni de bon tros, la principal preocupació dels més de 60 milions d'uropeus i europees que entre 1870 i 1930 van abandonar el vell continent per instal·lar-se a territoris d'ultramar.¹⁶ És durant el segle XX que els estats del centre del sistema econòmic —les potències colonials— estableixen mecanismes de control dels fluxos de persones i de la mà d'obra, mecanismes que es van endurint a mesura que avança la globalització donant lloc a una aparent paradoxa: mentre la mobilitat de capitals i mercaderies creix, la de

persones és limitada pels estats.¹⁷ Les restriccions dels drets de les persones migrades es justifica per la necessitat de control sobre uns mercats laborals allunyats de la plena ocupació que caracteritzava la part central del segle XX, i amb arguments identitaris. Els estats utilitzen les seves eines administratives per definir un règim de segregació en el que les persones migrades viuen en una constant situació d'excepcionalitat. La criminalització de la irregularitat administrativa —sovint vinculada a la racialització— genera un grup social que ostenta l'estatus d'indocumentat o irregular i que constitueix un volum cada cop més gran de força laboral barata, amb accés limitat als serveis públics i a qualsevol tipus de protecció, incloent-hi la judicial.¹⁸

Hi ha molts indicadors que il·lustren les conseqüències d'aquesta segregació i el seu creixent impacte. A la ciutat de Barcelona, com en la major part de les grans ciutats europees, el

¹⁶ SÁNCHEZ, «La época de las grandes migraciones: desde mediados del siglo XIX a 1930».

¹⁷ GRAEBER, «The Globalization Movement: Some Points of Clarification».

¹⁸ MASSEY; DURAND; MALONE, *Beyond smoke and mirrors: Mexican immigration in an era of economic integration*.

Debatre sobre l'Herència Universal o sobre la garantia efectiva del dret a l'habitatge ens porta a desconstruir el mite de la igualtat d'oportunitats

pes de la situació d'estrangeria entre les persones en situació d'exclusió social severa no ha fet més que augmentar en els últims anys. Mentre que al 2008, el 42% de les persones sense sostre que dormien als carrers de la ciutat eren de nacionalitat espanyola, al 2018, aquesta proporció s'havia reduït al 25%.¹⁹

Hi ha sobrada evidència empírica respecte a la incapacitat de les polítiques de control migratori a l'hora de limitar la mobilitat. Els moviments migratoris es produeixen i fronteres pretesament més impermeables no els aturen, però alimenten l'exclusió social i administratives de les persones migrades. Si algú amb nacionalitat espanyola prova sort a Alemanya i es troba enmig de Berlín sense ingressos ni xarxa social de suport tornarà a casa, almenys temporalment. Sap que podrà intentar un nou projecte migratori en el futur. No viu la possibilitat de retorn de la mateixa manera un mexicà als EUA o un senegalès a Catalunya. Mentre el focus mediàtic i les turbulències

polítiques se situen en les fronteres i en conceptes com «l'efecte crida», l'enquesta de variacions residencials de l'INE mostra com al 2019 van establir-se en territori espanyol 784.000 persones de manera legal. També mostra el flux de sortida, que s'enfila a unes 300.000 persones anuals.

Posar fre a les situacions d'irregularitat sobrevinguda per la pèrdua de l'ocupació laboral i una major flexibilitat en la regularització tindran com a conseqüència una reducció de l'exclusió, de l'explotació i de la desigualtat.²⁰

A mode de conclusió

Materialitzar aquestes propostes, convertir-les en polítiques públiques, reduirà substancialment la pobresa, però també la capacitat d'acumulació de riquesa i d'extracció de rendes a través del mercat laboral, del mercat de l'habitatge i dels mercats financers. Totes elles tenen fervents defensors i detractors, des de persones

que les consideren imprescindibles per la sostenibilitat de les nostres societats fins a qui les veu completament irrealitzables. El seu valor no només radica en la viabilitat, sinó en el debat que provoquen.

El reconeixement del dret a la subsistència o del dret a migrar amb independència de la nostra relació amb el sistema productiu i amb el mercat laboral pot guiar les polítiques públiques encara que no existeixin els consensos socials i polítics per l'aplicació d'una Renda Bàsica Universal o d'una lliure circulació global. Des dels diferents àmbits de l'administració es pot avançar cap a la condicionalitat de les transferències públiques i cap a facilitar l'arrelament de veïns i veïnes en situació d'irregularitat. Debatre sobre l'Herència Universal o sobre la garantia efectiva del dret a l'habitatge ens porta a desconstruir el mite de la igualtat d'oportunitats i ens hauria d'orientar cap a polítiques redistributives i predistributives. Unes polítiques que s'han de nodrir de sistemes tributaris més progressius.

I tot plegat té una dimensió global que no podem oblidar. Si al 1990,

19 SALES, *Qui dorm al carrer a Barcelona? Característiques de la població sense sostre de la ciutat segons les dades dels equips municipals d'intervenció social a l'espai públic*.

20 IZQUIERDO-ESCRIBANO, *Crítica de la inmigración imaginada*.

Acabar amb la pobresa requereix canviar la nostra relació amb la riquesa

el Banc Mundial estimava que un 36% de la població de planeta vivia en situació de pobresa extrema, al 2017 la xifra se situava en el 9% de la població mundial. Globalment, hem passat de 1.900 milions a 700 milions de persones pobres, si bé la reducció ha estat desigual depenent la zona geogràfica. Però aquest indicador no descriu les profundes transformacions en els sistemes productius que han possibilitat que milions de persones passin de no tenir ingressos econòmics a comptar amb més d'1,9 dòlars al dia. Fins a quin punt l'obra de confeccionar roba a les fàbriques de Dhaka per grans firmes internacionals a canvi d'un salari de 40 dòlars mensuals és menys pobre que la seva àvia que vivia de l'agricultura de subsistència?

Semblaria que és possible reduir la pobresa en uns moments on la capacitat d'acumulació de les grans fortunes globals no fa més que augmentar. Però cada cop més veus expertes alerten que aquests indicadors mesuren la mercantilització de les vides de la gent, més que no pas la seva sortida de la misèria. Durant el 2020, any d'inici de la pandèmia

de la Covid-19, les fortunes de les 20 persones més riques del planeta han crescut un 24% i acumulen 1,77 bilions de dòlars.²¹

Acabar amb la pobresa requereix canviar la nostra relació amb la riquesa. Ni els mercats ni la filantropia garantiran l'accés a l'alimentació, a l'aigua, a la salut o a l'habitatge de 7.800 milions de persones. El camí per aconseguir-ho passa per impulsar profundes reformes fiscals, per la defensa global dels drets de les persones treballadores, per situar els béns imprescindibles per la vida fora de l'abast de les grans empreses i dels mercats internacionals. Mesures que limiten la capacitat d'uns quants d'enriquir-se indefinidament, però que obren horitzons més esperançadors i sostenibles per a totes. ■

21 PÉREZ; ARANDA, «La pandemia dispara las fortunas de los más ricos del planeta».

■ Bibliografia

ACKERMAN, Bruce; ALSTOTT, Anne. «Your stake in America». A *Ariz. L. Rev.*, núm. 41(249), 1999.

ARCARONS, Jordi; RAVENTÓS, Daniel; TORRENS, Lluís. *Renta básica incondicional: una propuesta de financiación racional y justa*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 2017.

BAUMAN, Zygmunt. *La globalización: consecuencias humanas*. Mèxic DF: Fondo de Cultura Económica, 2016.

BELZUNEGUI, Àngel; VALLS, Francesc. *Diagnosi Social de Catalunya 2018: L'estat de la pobresa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, Afers Socials i Famílies i Universitat Rovira i Virgili, 2018.

FOESSA. *VII Informe sobre Exclusión y Desarrollo Social en España*. Madrid: Fundación FOESSA y Cáritas Española Editores, 2019.

GENERALITAT DE CATALUNYA. «Informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya» [en línia]. Disponible a: <www.habitatge.gencat.cat>.

GRAEBER, David. «The Globalization Movement: Some Points of Clarification», a EDELMAN, Marc; HAUGERUD, Angélique (eds.). *The Anthropology of development and globalization. From classical political economy to contemporary neoliberalism*. Nova York: Blackwell, 1995.

IDESCAT. «Enquesta de Condicions de Vida de Catalunya» [en línia]. Disponible a: <www.idescat.cat>.

IZQUIERDO-ESCRIBANO, Antonio. *Crítica de la inmigración imaginada*. Barcelona: Edicions de Bellaterra, 2016

MASSEY, Douglas; DURAND, Jorge; MALONE, Nolan. *Beyond smoke and mirrors: Mexican immigration in an era of economic integration*. Nova York: Russell Sage Foundation, 2003.

OFFE, Claus. *Basic income and the labor contract*. A *Basic income studies*, núm. 3 (1), pàg. 4-4, 2008.

OXFAM. *¿Bienestar público o beneficio privado?* A OXFAM Internacional, 2019.

PÉREZ, Gorka; ARANDA, José Luis. «La pandemia dispara las fortunas de los más ricos del planeta» [en línia]. A *El País*, de 31 de desembre del 2020. Disponible a: <www.elpais.com>.

PIKETTY, Thomas. *El Capital al segle XXI*. Barcelona: La Magrana, 2014.

PIKETTY, Thomas. *Capital e Ideología*. Barcelona: Deusto, 2019.

RENDUELES, César. *Contra la igualdad de oportunidades. Un panfleto igualitarista*. Barcelona: Editorial Seix Barral, 2020.

SALES, Albert. *Qui dorm al carrer a Barcelona? Característiques de la població sense sostre de la ciutat segons les dades dels equips municipals d'intervenció social a l'espai públic*. Àrea de Drets Socials de l'Ajuntament de Barcelona i Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, 2019.

SALES, Albert i GUIJARRO, Laura. «Finlandia: soluciones para los sin techo más allá del Housing First». A *Agenda Pública*, de 23 de març de 2018.

SÁNCHEZ, Blanca. «La época de las grandes migraciones: desde mediados del siglo XIX a 1930». A *Mediterráneo Económico*, núm. 1. Instituto de Estudios económicos Cajamar, 2002.

TRILLA, Carme. «Política de vivienda contra la desigualdad». A *El Periódico de Catalunya*, de 14 de novembre de 2016.

WACQUANT, Loïc. *Castigar a los pobres. El gobierno neoliberal de la inseguridad social*. Barcelona: Gedisa, 2010.